

SUG'URTA TASHKILOTLARIDA DAROMADLARNI VA XARAJATLARNI HISOBGA OLIISHNING AMALIY JIHATLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH

*Jamolova Xonzoda O'rolboy qizi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Moliya
va buxgalteriya hisobi" fakulteti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida, ularning xarajat va daromadlarini hisobga olishdagi amaliy va e'tiborli jihatlarni ko'rib chiqish va takomillashtirish yo'llarini tahlil qilish.

Kalit so'zlar: sug'urta kompaniyasi, syurveyer, adjuster, moliyaviy barqarorlik, daromadlar, xarajatlari, hisob tizimlari.

O'zbekistonda sug'urta bozori jadal rivojlanib, iqtisodiy munosabatlarning barcha yangi sohalariga kirib bormoqda. Mamlakatimiz rahbariyati tomonidan sug'urta biznesini yuritish bo'yicha xalqaro standartlarga mos keng ko'lamli sug'urta xizmatlarini taqdim etadigan sug'urta tizimini shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan chora tadbirlar bunda muhim omil hisobmoqda.

O'zbekiston sug'urta bozoridagi ijobiy o'zgarishlar natijasi jahon sug'urta bozori ko'rsatkichlaridan past darajada qayt etilmoqda. Albatta bu - sug'urta tashkilotlarining daromadlari oshirishda amalga oshirish kerak bo'lgan ishlar xali bir talay.

Sug'urta tashkilotlarining samarali faoliyat ko'rsatishi bevosita ularning daromadlari va ularni ko'paytirib borishi lina uzviy bog'liq. Shunday ekan, ularning daromadlari tarkibi, manbasi, ko'paytirish yo'llarini o'rganish hozirgi kunning dolzarb masalasi ekanligini takidlash mumkin.

Sug'urtani amalga oshirish, qonunchilikda man etilmagan boshqa faoliyat bilan shug'ullanish natijasida hisob raqamiga kelib tushgan pul mablag'larining jami sug'urta tashkilotlarining daromadini tashkil etadi. Ular ichida daromadlarni olingan manbalariga ko'ra uch guruxga bo'lishga asoslangan variant keng ko'lamda ishlatiladi:

1) Sug'urta faoliyatidan olingan daromadlar. Sug'urta operatsiyalarini amalga oshirishdan olingan daromadlar sug'urtalovchi daromadlarining asosiy va eng muhim manbai hisoblanadi.

2) Investitsiya faoliyatidag olingan daromadlar. Sug'urta tashkilotining ushbu faoliyati to'g'ridan-to'g'ri sug'urta faoliyati bilan aloqador emas. Sug'urtalovchining investitsiya joylashtirish imkoniyati sug'urta mukofotlari hisobidan vujudga keladi. Odatda, sug'urta mukofotlari ma'lum vaqt oralig'ida sug'urtalovchi ixtiyorida bo'lishi davrida amaldagi me'yoriy qoidalarga asoslanib, daromadli aktivlarga joylashtirilishi unga investitsiya daromadlarini olib keladi. Investitsiya imkoniyatlari bo'yicha o'zok muddatga xayotni sug'urtalash zaxiralari yuqoriroq manfaatlidir.

Buxgalteriya hisobida sug'urta kompaniyasining daromadlarini turkumlash bo'yicha bir qancha olimlar o'zlarining qarashlarini takidlagan. I.V. Shaposhnikova fikricha "...Buxgalteriya hisobida sug'urta kompaniyasining daromadlari quyidagi guruhlariga bo'linishi mumkin:

- sug'urta operatsiyalaridan olingan daromadlar (olingan sug'urta mukofotlari, mukofotlar, qayta sug'urtalovchilar orqali qayta sug'urtalash shartnomalari bo'yicha to'lovlar ulushini qoplash, mukofotlar bo'yicha hisoblangan foizlar va boshqalar);

- sug'urta faoliyati bilan aloqador boshqa daromadlar (sug'urta agenti, syurveyer, favqulotda vaziyatlar bo'yicha avariya komissar xizmatlarini kursatganlik uchun to'lanadigan haq investitsiya faoliyatidan olingan daromadlar); - boshqa operatsiyalardan keladigan mablag'lar (asosiy vositalarni, nomoddiy aktivlarni, moddiy aktivlarni sotishdan olingan daromadlar, olingan jarimalar, shartnomalar shartlarini buzganlik uchun jarimalar, kurslar farqlari va x-k.)[1].

Sug'urta tashkilotlarida asosiy faoliyatidan olingan daromadlarni xssobga olishda faqat sug'urta operatsiyalaridan olingan tushumlar daromad bazasini tuldirishning asosiy manbai bo'lib, shuningdek sug'urta faoliyatini tashkil etishning asosiy sharti qilib belgilangan. Ammo amaliyot ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, sug'urta tashkilotlari asosiy sug'urta faoliyatidan moliyaviy natijalari zarar bilan chiqmoqda.

Sug'urta tashkilotlarining daromadning asosiy manbai - sug'urta badallari yoki to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta mukofotlari ekanligi ma'lum. Sug'urta kompaniyasiga berilgan sug'urta mukofotlari xajmi sug'urta portfelining tarkibi va tuzilishiga, narx (tarif) siyosati, marketing strategiyasi va boshqa omillarga aloqador hisoblanadi.

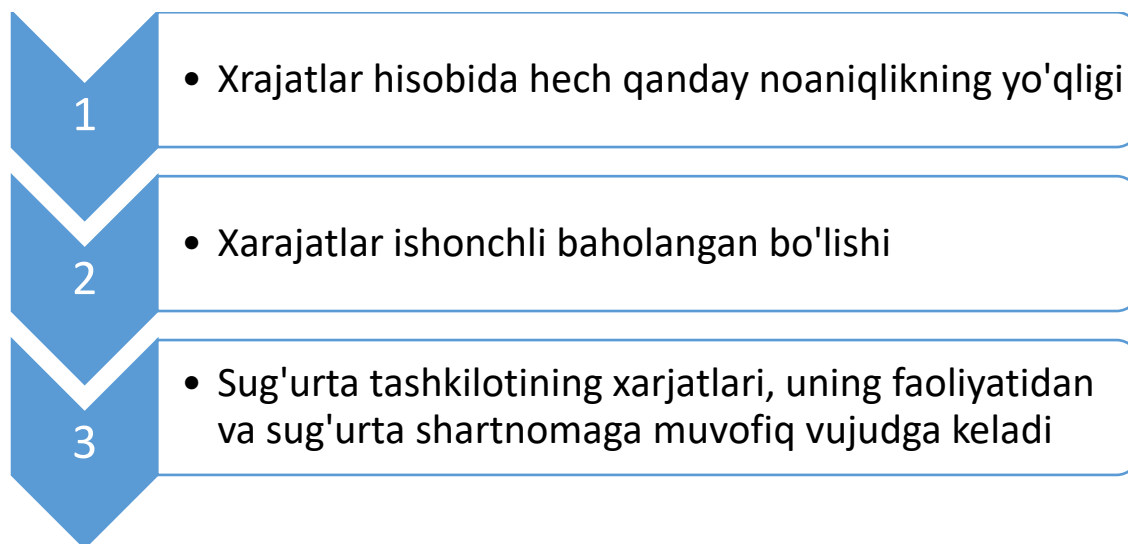
Sugʻurta tashkiloti tomonidan asosiy (operatsion) faoliyatdan daromadlarni hisobga olishda qayta sugʻurta qilishga oid komission ragʻbatlantirishlar, yigimlar boʻyicha daromadlar olinadi va uning hisobi qayta sugʻurta qilishga berilgan shartnomalar boʻyicha olingan komission ragʻbatlantirishlar, yigʻimlarning hisoblangan summasiga “Qayta sugʻurta qilishga oid komission ragʻbatlantirishlar, yigʻimlar boʻyicha olinadigan schyotlar” schyotining debetlanib, “Qayta sugʻurta qilishga muvofiq komission ragbatlantirishlar, yigʻimlar boʻyicha daromadlar” schyoti kreditlanadi.

Sugʻurta tashkilotlari tomonidan syurveyerlik va adjasterlik xizmatlarini koʻrsatishdan olingan daromadlar "Syurveyer va adjaster xizmatlarini koʻrsatishdan daromadlar" schyotining kreditida hisobga olinib, hisobot davri oxirida "Syurveyer va adjaster xizmatlarini koʻrsatishdan daromadlar" schyotiga hisoblanadi..

15-son MHXS xaridorlar bilan “Xaridorlar bilan shartnomalar boʻyicha tushumlar” standartida tushumlarni tan olish, baholash va hisobotlarda aks ettirishning yangi tartibini joriy etishni koʻzda tutadi. 15-son MHXSni barcha xoʻjalik yurituvchilar uchun xos boʻlib, sugʻurta tashkilotlarning xususiyatlarini yoritib bera olmaydi.

Sugʻurta tashkilotlari 4-son MHXSni quyidagi “...bevosita ishlab chiqaruvchi, diler yoki chakana sotuvchi tomonidan mahsulotga beriladigan kafolatlarga...”, “xodimlarning daromadlari boʻyicha ish beruvchilarning aktivlari va majburiyatlari”larga hamda “..nomoliyaviy moddadan (masalan, baʼzi litsenziya toʻlovlari, royalti, oʻzgaruvchan ijara toʻlovlari va shunga oʻxshash moddalar) kelgusida foydalanishga yoki ulardan foydalanish xukukiga uzviy aloqador; shartnoma xuquqlari yoki shartnoma majburiyatlariga, shuningdek ijarachining ijaraga birlashtirilgan kafolatining qoldiq qiymatiga” qoʻllamasligi lozim.

Sugʻurta tashkilotlarida buxgalteriya hisobini davr talabi asosida tashkil topish, sugʻurta xizmatlari tannarxini toʻgʻri aniqlash, sugʻurta ishini yuritish xarajatlari yanada takomillashtirish bozor iqtisodiyotining ahamiyatli talablaridandir.

1-rasm. Xarajatlar tan olish shartlarining muhim belgilari

Shunday qilib, biz xarajatlarni tan olish quyidagi shartlar bajarilganda sodir bo‘ladi degan xulosaga kelishimiz mumkin:

- agar yuqoridagi tan olish shartlaridan kamida bittasi bajarilmagan taqdirda, buxgalteriya hisobida xarajatlar emas, balki aktiv, shu jumladan debitorlik qarzlari shaklida tan olinadi;

- korxonada qilingan sarflar va xarajatlar qaytarilsa, xarajatlar sifatida tan olinmaydi, ular debitorlik qarzi sifatida hisobga qabul qilinadi;

- daromadlarni olish ayrim moddalarini bilan sarflangan xarajatlar o‘rtasidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlik asosida moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda xarajatlar tan olinadi. Daromad va xarajatlarni taqsimlash deganda, xuddi shu operatsiyalar yoki boshqa hodisalar natijasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bog‘liq ravishda kelib chiqadigan daromadlar va xarajatlarni bir vaqtda yoki birgalikda tan olish tushunilishi lozim.[2]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Шапошникова И.В. Бухгалтерский учет и отчетность в страховых организациях: учебное пособие для студентов, обучающихся по направлению подготовки 080100.62 «Экономика» (профиль «Бухгалтерский учет, анализ и аудит») / сост. И.В. Шапошникова/ Саратовский государственный социально-экономический университет. - Саратов, 2013. - 180 с

2. Особенности учета доходов и расходов страховыми компаниями по операциям страхования, сострахования и перестрахования в соответствии с отраслевыми стандартами, <https://gaap.ru/articles/>